

Project Oude Hoogstamboomgaard en Volkstuinjes op de campus Jette van de VUB: een site voor praktijkgerichte duurzame ontwikkeling

Dimitri Devuyst
Milieucoördinator
Vrije Universiteit Brussel

5 juni 2003

Inleiding

Weinig mensen weten dat op het grondgebied van de campus Jette van de VUB een hoogstamboomgaard en een zone met volkstuinjes is gelegen. Deze boomgaard bevindt zich tussen gebouw K (Tandheelkundig Instituut) en de Schapenweg. Het gebied werd vroeger onteigend voor de bouw van de campus, maar in de praktijk bleef het gespaard van verdere ontwikkeling. In de jaren '80 was de vereniging "Jets Leefmilieu" actief in de oude hoogstamboomgaard met de steun en medewerking van Prof. D. Massart en Prof. A. Vercruyssen (Faculteit Geneeskunde en Farmacie) en ir. J. Van Damme, Technisch Directeur van het AZ-VUB. In 1981 zette Jets Leefmilieu het project "Oude Hoogstamboomgaard" op stapel en kreeg een informele, mondelinge toelating om het terrein te onderhouden en er natuurbeheerswerken uit te voeren. Deze vereniging deed twintig jaar geleden in samenwerking met de studenten van de VUB een opruimactie van op het terrein gestort afval en bracht de aanwezige fruitbomen in kaart. Bruno Vandewinckel, de toenmalige voorzitter van "Jets Leefmilieu" deed in 1982 een oproep aan de VUB om de afspraken te formaliseren. Hij diende daartoe een erg interessant project in met als doel het beheer van de oude hoogstamboomgaard, de heraanleg en diversifiëring van de haag rondom het gebied, het inrichten van een kruidentuin en een groententuin met antieke groentesoorten. Het project voorzag niet enkel in het beheer en de heraanleg van de hoogstamboomgaard, een type van boomgaard dat in de omgeving een zeldzaamheid is geworden, maar legde ook een educatieve rol weg voor het domein.

Bruno Vandewinckel kreeg enkel de informele toestemming voor de realisatie van zijn project en ging de afgelopen twintig jaar dan ook op informele wijze verder met het beheer van de site, een taak die hij de laatste jaren slechts in beperkte mate kon invullen wegens zijn drukke bezigheden en het stilaan uiteenvallen van de vereniging "Jets Leefmilieu" waardoor hij er zo goed als alleen kwam voor te staan.

Vandaag ligt de oude hoogstamboomgaard er vrij verlaten bij. In het kader van de milieueffectenstudie van de campus Jette werd het domein bezocht door een biologe die er de Epipactis helleborine ontdekte, een in België beschermde orchideeënsoort. Verder worden grote delen van het domein stilaan overwoekerd door bramen.

De volkstuinjes zijn in het beheer van de vereniging "Koninklijk Werk van 't Hoekje Grond". Een honderdtal percelen worden hier onderhouden door mensen met een heel diverse sociale achtergrond en een gezamenlijke passie, namelijk het tuinieren en kweken van planten. Eén groot perceel temidden van de volkstuinjes wordt nog bewerkt door een landbouwer. Deze volkstuinjes zijn gelegen tussen het Laarbeekbos, de Schapenweg en de Oude Hoogstamboomgaard.

De volkstuintjes hebben een belangrijke functie: ze geven aan vele mensen de mogelijkheid om een stukje grond te bewerken; voorzien in groenten, fruit en bloemen voor de telers en zorgen vooral ook voor sociale contacten tussen de tuiniers, die een hechte gemeenschap vormen. Toch doen er zich hier ook problemen voor: er is duidelijk een gebrek aan controle op het gebruik van de tuintjes waardoor een probleem ontstaat van sluikestorten en er zijn percelen waarop krotten en afval zich opstapelen.

Hoewel gelegen op de grond van de VUB verloor de instelling de hoogstamboomgaard en de volkstuintjes uit het oog. Er kunnen nochtans zeer interessante projecten rond duurzame ontwikkeling tot stand komen. Dat is dan ook wat dit project beoogt.

Duurzame ontwikkeling aan de VUB

De VUB ondertekende het Copernicus universiteitshandvest voor duurzame ontwikkeling. Copernicus Campus is een Europees netwerk van universiteiten die zich wensen in te zetten voor een meer duurzame samenleving en die stappen zetten om dit op termijn in de praktijk te brengen. Universiteiten die het "Copernicus universiteitshandvest voor duurzame ontwikkeling" ondertekenden, worden aangespoord om tien "principes van actie" in de praktijk te brengen. Het Oude Hoogstamboomgaardproject en het beheer van de volkstuintjes kunnen voor een stukje bijdragen tot het realiseren van de doelstellingen van het Copernicus universiteitshandvest. De projecten hebben tot doel duurzame ontwikkeling in de praktijk te brengen, om van de zone een laboratorium voor praktijkgerichte duurzame ontwikkeling te maken.

Het project kadert binnen het goed beheer van de VUB-campus Jette (in het kader van de taken van de milieucoördinator) en binnen de onderwijs- en onderzoeksopdracht van de instelling die zich in de toekomst, onder meer aan de hand van cursussen, projecten en casestudies, ook meer moet richten op het thema "duurzame ontwikkeling".

Doelstellingen

Een eerste algemene doelstelling van dit project is het behoud en de versterking van de natuurwaarden op het domein van de Oude Hoogstamboomgaard. Het instandhouden van de hoogstamboomgaard en de bijenpopulaties, het beschermen van de Epipactis helleborine en andere interessante plantensoorten, het doen toenemen van de biodiversiteit en de aanleg van een kruidentuin zijn belangrijke taken. Het projectvoorstel van Bruno Vandewinckel i.v.m. een hoogstamboomgaard van 1982 is zeer degelijk uitgewerkt en vandaag misschien nog meer relevant dan twintig jaar geleden. Een andere belangrijke doelstelling is erop toe te zien dat de zone waarop de volkstuintjes zijn gelegen wordt beheerd volgens de regels van goede praktijk waardoor de huidige problemen worden opgelost.

Een tweede algemene doelstelling is het gebied te beschouwen als "laboratorium" voor het in de praktijk brengen van duurzame ontwikkeling. De site kan gebruikt worden om projecten rond duurzame ontwikkeling te realiseren, de resultaten te evalueren en kennis op te bouwen rond praktijkgerichte duurzame ontwikkeling en hierop wetenschappelijk onderzoek doen.

Een derde algemene doelstelling is de site te gebruiken als pedagogisch instrument om studenten uit verschillende richtingen te onderwijzen over het concept "duurzame ontwikkeling" en om interdisciplinair onderzoek en onderwijs aan de VUB te stimuleren.

Concreet kunnen er op het terrein verschillende deelprojecten worden ontwikkeld die elkaar versterken en in de praktijk met elkaar verweven zijn:

- **natuurontwikkeling:** behouden en ontwikkelen van de natuurwaarden van het gebied, uitvoeren van het Project Oude Hoogstamboomgaard en aanleg van een kruidentuin en een antieke groententuin, uitvoeren van een algemeen natuurbeheer, het invoeren van ecologische principes bij het beheer van de volkstuintjes en het stimuleren van biodiversiteit binnen de volkstuintjes;
- **welzijnswerk:** bij het project van de Oude Hoogstamboomgaard zouden in de mate van het mogelijke patiënten van het AZ-VUB kunnen worden betrokken. B.v. sommige patiënten uit de

psychiatrie, het kinderziekenhuis of andere ziekenhuisafdelingen zouden kunnen worden betrokken bij de natuurtuin. Experimenten in andere instellingen hebben in het verleden reeds aangetoond dat betrokkenheid bij natuur en groen een gunstige invloed kan hebben op het herstel van patiënten. Specifieke groepen of gemeenschappen van buiten de universiteit kunnen betrokken worden bij het onderhoud, de studie en de bloei van de Oude Hoogstamboomgaard, zoals b.v. kansarme jongeren, allochtonen, holebi's, bejaarden, mensen met een handicap... Omgekeerd kunnen de personeelsleden en studenten van de universiteit die dat wensen in de toekomst meer betrokken worden bij het beheer van de volkstuintjes of hier zelf een tuintje verbouwen;

- **ecologisch bouwen:** het idee van UCOS om een "Earthship" te bouwen kan in de praktijk worden gebracht binnen de Oude Hoogstamboomgaard of op het omliggende terrein, in harmonie met de natuurwaarden van het gebied. In de boomgaard bevindt zich een ruïne van een vroeger huis en een waterput. Deze ruïne zou kunnen worden omgevormd tot het ontvangst- en ontmoetingscentrum van de Hoogstamboomgaard, waarbij het gebouw niet wordt aangesloten op het elektriciteits-, gas- of leidingwaternet en ook niet op de riolering, maar volledig autonoom functioneert met behulp van alternatieve energiebronnen, regenwater, composttoiletten en lokale waterzuivering. Binnen de zone van de volkstuintjes wordt het principe van het "Earthship" reeds gedeeltelijk in de praktijk gebracht. Er is geen stromend water, elektriciteit, gas of riolering waardoor de mensen zich moeten behelpen met het opvangen van regenwater, het aanleggen van composttoiletten, e.d. De huidige praktijken kunnen worden bestudeerd en geperfectioneerd;
- **educatieve deelprojecten:** studenten uit verschillende richtingen kunnen in de praktijk leren over duurzame ontwikkeling. Studenten architectuur kunnen werken aan ecologische bouwprojecten en het ontwerpen van een ecologisch ontmoetingscentrum, studenten menselijke ecologie kunnen de milieuproblematiek op en rond het terrein in kaart brengen, studenten farmacologie en biomedische wetenschappen kunnen leren over de geneeskrachtige werking van de kruiden in de medicinale kruidentuin, studenten economie kunnen zich verdiepen in alternatieve economische modellen die in de boomgaard en de volkstuintjes kunnen worden uitgetest (b.v. LETS). In een later stadium zouden ook de vele lagere scholen in de onmiddellijke omgeving van de VUB campus Jette educatief kunnen worden betrokken bij het project;
- **kennisverzameling en onderzoek:** alle activiteiten op de site kunnen verder worden onderzocht door geïnteresseerde wetenschappers en studenten van de VUB. Het in de praktijk brengen van projecten rond duurzame ontwikkeling kan resulteren in een kenniscentrum rond praktijkgerichte duurzame ontwikkeling aan de VUB;
- **culturele deelprojecten:** de natuurtuin kan een bron van inspiratie zijn voor schrijvers, poëten en muzikanten. Tekenaars, kunstschilders en natuurfotografen kunnen de fauna en flora in beeld brengen en er kan worden nagedacht over de culturele en belevingswaarde van de Oude Hoogstamboomgaard en van de volkstuintjes. Allochtone bevolkingsgroepen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en buitenlandse studenten van de VUB kunnen in een multicultureel deelproject hun culturele achtergrond delen met elkaar en met de Belgische deelnemers. Er kan daarbij b.v. worden gewerkt aan het uitwisselen van informatie rond traditionele natuurgeneeswijzen die in binnen- en buitenland worden toegepast in het kader van de medicinale kruidentuin. De wijze waarop allochtone mensen hun volkstuintje beheren kan worden vergeleken met de werkwijze van de Belgen en projecten kunnen worden opgezet waarbij ze van elkaar leren;
- **andere deelprojecten** die de hierboven beschreven ideeën versterken en die hierin kunnen worden ingepast.

De betreffende zone van de campus Jette wordt vandaag door de VUB verwaarloosd. Met minimale inspanningen kan het terrein een belangrijke meerwaarde betekenen voor de VUB in het algemeen en de campus Jette in het bijzonder. Een Oude Hoogstamboomgaard en volkstuintjes als laboratorium voor praktijkgerichte duurzame ontwikkeling kunnen een belangrijke uitstraling betekenen voor de VUB, zowel op gebied van onderzoek als op gebied van onderwijs en naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Gemeentebestuur van Jette toe.

Het project kan in belangrijke mate bijdragen tot het bewaren en beheren van de zeldzaam wordende hoogstamboomgaarden in Brussel en Vlaams-Brabant. Het project staat in voor de bescherming van de planten en dieren die leven op dit terrein of ervan gebruik maken.

De huidige wereldwijde maatschappelijke problemen vragen om een intensieve zoektocht naar alternatieven op de huidige samenlevings- en economische modellen. Een project als deze Oude Hoogstamboomgaard en volkstuintjes kan wetenschappers en andere geïnteresseerden aanmoedigen om creatief te werken aan de toekomst en om dromen om te zetten in meer concrete visies voor de toekomst.

Fasering van het project

Verkennde- en instandhoudingsfase

In een eerste verkennde- en instandhoudingsfase kan worden gewerkt aan:

- het in kaart brengen van het terrein;
- het identificeren van de ecologisch meest waardevolle plaatsen op het terrein;
- het nagaan van de staat van de fruitbomen in de boomgaard;
- het in kaart brengen van de toestand in de volkstuintjes;
- het identificeren en fotograferen van plantensoorten;
- het opmaken van een plan en het afbakenen van deelgebieden (natuurbeheer, kruidentuin, earthship,...) en lokatie van paden;
- het zoeken naar vrijwilligers voor het opknappen van klusjes (opruimen afval, plaatsen van opschriften, eerste onderhoudswerken);
- het bewaren en gradueel verbeteren van de huidige toestand op het terrein door het toepassen van eenvoudige beheerstechnieken;
- het actief zoeken naar partners binnen en buiten de VUB, het leggen van contacten met geïnteresseerden, het uitnodigen van personen die aan gelijkaardige projecten werken voor uitwisseling van informatie;
- ...

Concrete planningsfase

In een tweede fase kan worden gedacht aan:

- het verder concretiseren van de deelprojecten;
- het op punt zetten van natuurbeheersmaatregelen;
- het verder uitwerken van een degelijk planning;
- het indienen van subsidie-aanvragen, het zoeken naar financiële en andere ondersteuning;
- het zoeken naar partners in het realiseren van de deelprojecten.

Uitvoeringsfase

In de praktijk brengen van de verschillende deelprojecten met de partners

Partners

- Milieucoördinator: Dimitri Devuyst
- UCOS: Anthony Vanoverschelde en Lydia Wauters
- Bruno Vandewinckel (zorgt reeds meer dan twintig jaar voor het domein)

Er dient actief gezocht te worden naar bijkomende partners. Vele departementen van de VUB, individuele personeelsleden en studenten uit alle VUB-faculteiten kunnen worden gevraagd of ze zouden geïnteresseerd zijn om bij te dragen tot het welslagen van het project. Ook buiten de VUB zijn er vele potentiële partners. Er wordt bijvoorbeeld gedacht aan de Nationale Boomgaardstichting, de Vlaamse Instelling voor Ecologisch Bouwen (VIBE), de Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze (VELT), de vereniging Earthships, het Brussels Instituut voor Milieubeheer (BIM), het Vlaams Instituut ter Bevordering en Ondersteuning van de Samenlevingsopbouw (VIBOSO), het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO),... Op wetenschappelijk niveau kunnen bestaande contacten met buitenlandse professoren die werken aan het in de praktijk brengen van duurzame ontwikkeling worden verstevigd, zoals de contacten met Prof. Mark Roseland (Simon Fraser University), Prof. Bob Evans (South Bank University) en Prof. Sue Buckingham-Hatfield (Brunel University) en de leden van de editorial board van het wetenschappelijk tijdschrift "Local Environment" (Carfax Publishing).

Fotografische voorstelling van het terrein

De hoogstamboomgaard

de hoogstamboomgaard vandaag, de fruitbomen in bloei, in een verwilderde omgeving

opruimen van de sluikstorten in 1982 met de hulp van studenten van de Faculteit Geneeskunde en Farmacie, georganiseerd door de vereniging "Jets Leefmilieu"

Jets Leefmilieu stelde in het verleden de Oude Hoogstamboomgaard open voor bezoekers, zoals hier het bezoek van schoolkinderen aan de bijenhal in 1995

Schoolkinderen onderzoeken de poel, aangelegd door Jets Leefmilieu in de Oude Hoogstamboomgaard

De volkstuintjes

Honderden mensen telen groenten in de volkstuintjes op de campus Jette

De volkstuintjes hebben een heel spontaan karakter. Hoewel er een duidelijk reglement bestaat, doet ieder een beetje zijn zin m.b.t. de aanleg van een tuinhuisje, de aanplantingen, e.d.

Over het algemeen heeft het terrein een erg groen karakter, gezien zijn ligging tussen de Oude Hoogstamboomgaard en het Laarbeekbos

Het laatste perceel in beheer van een landbouwer

Op dit veld wordt veevoeder gekweekt. Errond bevinden zich de volkstuintjes

Problemen op het terrein

De Schapenweg is de grens tussen Jette en Zellik en dus ook de grens tussen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Vlaams Gewest. Er heerst een plaag van sluikstortingen

Sluikstorten langs de Schapenweg, de noordelijke grens van de campus Jette van de VUB

Sluikstorten langs het Laarbeekbos, één van de natuurgebieden van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

De zone langs de Schapenweg en de rand van het Laarbeekbos zijn dringend toe aan beheersmaatregelen tegen het sluikstorten. Voertuigen die niet op het terrein horen moeten worden gebannen en een afvalbeheerssysteem moet worden uitgewerkt in de volkstuintjes